

ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΑΥΤΗΣ

Μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ λειαινομένου λίθου καὶ ὀρειχάλκου

*Ὑπὸ τοῦ κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΖΑΚΟΥ, Ζωγράφου - Καθηγητοῦ
τῶν Καλῶν Τεχνῶν τῆς Ζωσιμαίας Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας*

Πολλὰς φορές ἀκοῦμε, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι μεταχειριζόμεθα τὶς λέξεις *τέχνη* καὶ *τέχνησις*. Κάποτε ὅμως ἔρχονται στ' αὐτιά μας οἱ λέξεις, καλὰς τέχνες, ἔργα τέχνης!

Ποιὰ ἄραγε εἶναι ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἀπλὴ τέχνη καὶ στὴν ὠραία ἢ καλὴ τέχνη; Καθὼς ἐπίσης καὶ πότε ἐμφανίστηκαν οἱ καλὰς τέχνες; Αὐτὸ ἀκριβῶς μᾶς ἐνδιαφέρει στὴν προκειμένη περίπτωσι καὶ αὐτὸ θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀναπτύξουμε πρὸς κάτω, ὅσο μπορούμε σαφέστερα καὶ καλύτερα, ἔχοντας πάντα ὑπ' ὄψιν μας τὸ περιορισμένο τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου.

Ὅταν, λοιπόν, λέμε *τέχνη* ἀπλῶς, ἐννοοῦμε τὴν ἐργασία τοῦ χειροῦ, ποῦ δι' αὐτῆς παράγεται ἓνα προϊόν γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὶς ὕλικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως εἶναι τὸ σπίτι, τὸ ὑπόδημα, τὸ ἐργαλεῖο. Ἐδῶ τὸ προϊόν τῆς τέχνης ἔχει ἀποκλειστικὸ σκοπὸ τὴν ὠφελιμότητα, τὴν ἐξυπηρέτησι τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου. Βέβαια! Γιατὶ τὸ σπίτι μᾶς προφυλάσσει ἀπὸ τὶς καιρικὰς συνθῆκες, — βροχὴ, κρύο, ἄνεμο, ἥλιο κ.λ.π. — ἐπὶ πλέον μέσα σ' αὐτὸ βρίσκομε τὴν ἀνάπαυσή μας καὶ τὴν ξεκούρασή μας. Ἐπίσης τὸ ὑπόδημα προφυλάσσει καὶ αὐτὸ τὰ πόδια τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τὶς πέτρες, τὰ κρύα, τὶς βροχὰς κ.λ.π. Καὶ τέλος τὸ ἐργαλεῖο συντελεῖ στὴ σωστὴ καὶ καλὴ διεκπεραίωσι τῆς δουλειᾶς μας.

Ἄν φαντασθοῦμε τώρα τὸ σπίτι ποῦ ἀναφέραμε, ὅτι μεταβλήθη καὶ ἔ-

γινε ἓνα καλλιμάρο ἀνάκτορο, με ἔσωτερικὸ καὶ ἔξωτερικὸ διάκοσμο, θὰ ἰδοῦμε ἀμέσως πὼς τὸ πρᾶγμα διαφέρει, γιὰ καὶ τὸ ἀνάκτορο, ὅπως καὶ τὸ σπίτι προφυλάσσει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τῆς καιρικῆς συνθῆκης, πλὴν ὅμως ἡ πολυτέλειά του εἶναι κάτι ποὺ δὲν συντελεῖ, ἢ μᾶλλον δὲν ἐξυπηρετεῖ τῆς ὑλικῆς ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου. Ἐδῶ γίνεται μιὰ προσθήκη, ὅπως βλέπουμε γιὰ τὴν ἱκανοποίησιν ἄλλων ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, τῶν πνευματικοαισθητικῶν. Ἐδῶ ὁ χαρακτήρας τῆς τέχνης εἶναι προστεθειμένος ἀπάνω στὸν χαρακτήρα τῆς ὠφελιμότητος. Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ συμβῇ καὶ στὸ ὑπόδημα, νὰ προστεθῇ δηλαδή, ἡ πολιτέλεια κοντὰ στὴν ὠφελιμότητα γιὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς αἰσθητικῆς. Τὸ ἴδιο καὶ διὰ τὸ ἐργαλεῖο καὶ γιὰ ὅ,τι δῆποτε ἄλλο.

Ἄν ὅμως περιεργασθοῦμε ἓνα ἄγαλμα ἢ ἓνα πίνακα ζωγραφικῆς, θὰ ἰδοῦμε πὼς ἐδῶ τὸ στοιχεῖο τῆς ὠφελιμότητος δὲν ἔχει δι' ὅλου θέσιν. Ἐδῶ δηλαδή ὁ χαρακτήρας τῆς τέχνης εἶναι ὁλότελα σὲ ἰδιάζουσα μορφή, εἶναι ὅπως λέμε ξέχωρος (μεμονωμένος).

Ὅπως βλέπουμε, ἀλλοῦ μὲν ὁ χαρακτήρας τῆς τέχνης εἶναι προστεθειμένος (ἀνάκτορο), ἀλλοῦ δὲ ξέχωρος (ἄγαλμα, πίνακας ζωγραφικῆς). Ἡ ἔτσι ἢ ἄλλοιῶς τὸ στοιχεῖο τοῦτο εἶναι προῖον τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως καὶ ἐνεργείας με σκοπὸν, βέβαια, ὄχι νὰ ἱκανοποιήσῃ ὅπως εἶπαμε τῆς βιοτικῆς ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου (ὠφελιμιστικὸς σκοπός), ἀλλὰ νὰ διεγείρῃ συναισθήματα, — ζωηρὴ συγκίνησις, εὐαρέσκεια, θαυμασμὸς, περιέργεια, δέος κάποτε καὶ τρόμος.

Ἡ τέχνη ἐπομένως ἔχει μεγάλη ἀποστολή, θέτει σὰν σκοπὸν τῆς τὴν διεγερσιν τοῦ ἀνθρώπου διαφόρων συναισθημάτων καὶ δι' αὐτῶν νὰ καλλιεργῆται, νὰ ἐξευγενίζεταί καὶ γενικὰ νὰ ἀνέρχεται τὸ πολιτιστικὸν πεδῖον τοῦ ἀνθρώπου φυσικὰ δὲ καὶ ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ποῦμε πὼς ἡ τέχνη εἶναι **κοινωνικὸ φαινόμενον**.

Ἄς φέρουμε ἓνα παράδειγμα: Τὸ γνέσιμο τοῦ μαλλιῦ γινότανε καὶ γίνεται ἀκόμα καὶ σήμερον στὰ χωριά μας με τὴν ῥόκκα, ἢ ὅποια μπορεῖ νὰ κατασκευασθῇ με τὸν ἀπλούστερον τρόπον, με τὸ λύγισμα δηλαδή, ἐνὸς λεπτοῦ ξύλου κρυνῆς, λυγαριῆς ἢ καὶ ἄλλου καταλλήλου τοιοῦτου. Πλὴν ὅμως βλέπουμε καὶ ῥόκκες περιποιημέναι, καλοπελεκημέναι, ἀπὸ ξύλου καλὸ, ὅπως εἶναι τὸ λεγόμενον πιξάρι, ἔχουν ἐπάνω τους διάφορες παραστάσεις καθὼς καὶ κεντήματα. Ἐδῶ ἀκριβῶς γίνεται ἡ προσθήκη τοῦ στοιχείου τῆς ὁμορφιᾶς γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ καλαισθητικὸν συναισθηματὸν τῆς γυναίκας ποὺ θὰ γνέθῃ. Δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀμφιβολία πὼς μεγαλύτερη θὰ εἶναι ἡ ἱκανοποίησις τοῦ λαϊκοῦ τεχνίτη, γιὰ καὶ θὰ ἀκούσῃ ἐπαίνους καὶ γενικὰ θὰ γίνεται συζήτησις γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομα του. «Μωρὸ γεια στὰ χέρια του, σπουδαῖος σκαλιστῆς» καὶ τὰ τοιαῦτα ποὺ μεταχειρίζεται ὁ ἀπλοῖκός κόσμος, γιὰ νὰ ἐκφράσῃ ἔτσι τὸ θαυμασμὸν του.

Τώρα καιρὸς εἶναι νὰ ἰδοῦμε ἀπὸ πότε ἐμφανίστηκαν οἱ καλῆς τέχνης ἢ μᾶλλον ἀπὸ πότε ὁ ἄνθρωπος σκέφθηκε νὰ προσθέσῃ καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς τέχνης κοντὰ στὰ ὠφελιμιστικὰ προῖοντα, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ ἔτσι τῆς αἰσθητικῆς του ἀπαιτήσεως. Πρὶν ὅμως προχωρήσουμε καλὸ εἶναι νὰ κατατάξουμε αὐτὲς σὲ κατηγορίας ἀνάλογα, πρῶτα με τὸν τρόπον καὶ τὸ ὑλικὸν ποὺ παρουσιάζονται καὶ δεύτερον με τὸ αἰσθητικὸν ποὺ δι' αὐτοῦ ἀντιλαμβανόμεθα τὴν παρουσίαν τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς τέχνης.

Ἐτσι ἔχουμε τῆς **εἰκαστικῆς** τέχνης ἦτοι τῆς **ζωγραφικῆς** ἢ μ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς (ἀγιογραφία, διακοσμητικὴ, σκηνογραφία, ἀγιογραφία, πυρογραφία, διαφημιστικὴ κλπ.). **Χαρακτικῆς** (ξύλογραφία - χαλκογραφία). Τῆς **πλαστικῆς** ἦτοι γλυπτικῆς, ξυλογλυπτικῆς, χειροτεχνίας. Μεταξὺ αὐτῶν συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἂν καὶ ἔχη

ιδιάζοντα χαρακτήρα, γιατί στὰ ἔργα αὐτῆς τὸ στοιχεῖο τῆς τέχνης βρίσκεται προστεθειμένο. Τὶς ἀκουστικὲς ἦτοι, μουσική, ποίηση, λογοτεχνία, ρητορική καὶ τέλος τὶς μεικτέες, ὅπως εἶναι ὁ χορὸς καὶ τὸ θέατρο. Κοντὰ σ' αὐτές, σωστὸ ἄλλωστε, πρέπει νὰ προστεθῆ καὶ ἡ ἑβδόμη ὀνομαζομένη τέχνη, ὁ κινηματογράφος.

Ἐμεῖς ἐδῶ θὰ ἀσχοληθοῦμε μόνο μὲ τὶς εἰκαστικὲς καὶ πλαστικὲς τέχνες, δηλαδή, ζωγραφική, γλυπτική καὶ ἀρχιτεκτονική. Καὶ τοῦτο γιατί μόνον λείψανα αὐτῶν δυνάμεθα νὰ μελετήσουμε ἦτοι ἀγάλματα, ἀνάγλυφα, σχέδια, οἰκοδομές, ναοὺς ἀνάκτορα, θεάτρα, κ.λ.π., ἀλλὰ καὶ ἰδίως τοῦτο μᾶς ἐνδιαφέρει στὴν προκειμένη περίπτωση.

Ἄς ἀνατρέξουμε χιλιάδες χρόνια πίσω, στὰ βάθη τῶν αἰώνων, στὴν πρωτόγονο ἐποχή. Ἐποχὴ δηλαδή πού ὁ ἄνθρωπος βρισκόταν ἀκόμα σὲ ἡμιγρία κατάσταση, τέτοια πού ἡ κατοικία του ἦταν ἡ σπηλιὰ καὶ ἡ τροφή του ἄγριου καρποῖ, προϊόντα κυνηγίου καὶ ψαρέματος καὶ ἡ φορεσιά του δερμάτινη ἢ καὶ ἀδαμιαία. Ἐπειδὴ ἡ διάρκεια τοῦ χειμῶνα ἦταν μεγάλη, — περίπου ἐννέα μῆνες κράταγε ὀ χειμῶνας —, ἦταν ὑποχρεωμένοι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νὰ προμηθεύωνται τροφίμα, ξύλα καὶ λοιπὰ κατὰ τὴν καλοκαιρία. Ἔτσι λοιπόν, ἐναποθήκευαν τὰ ἀπαραίτητα ἐφόδιά τους στὰ βάθη τῆς σπηλιᾶς καὶ ἦσαν ἡσυχιοὶ πὼς θὰ περάσουν καλὸ χειμῶνα. Κλεισμένοι μέσα σ' αὐτὲς τὶς κατοικίες τους, οἱ πρωτόγονοι ἄνθρωποι ἠσυχολοῦντο καὶ μὲ διάφορες δουλειές, γιατί δὲν μπορούσαν νὰ περάσουν τὶς ἀτέλειωτες ἡμέρες καὶ νύχτες τρώγοντας μόνο καὶ κοιμούμενοι. Φυσικά, μπορεῖ νὰ ἦταν περισσότεροὶ ἐκεῖνοι πού ἔμεναν τελείως ἀδιάφοροι, τὸ εἶχαν μόνο φαγητὸ καὶ ὕπνο. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἠμπόδισε τοὺς ὀλίγους νὰ ἐπιδίδωνται στὴν κατασκευὴ διαφόρων ἔργων. Κι' αὐτοὶ οἱ ὀλίγοι ἦταν προικισμένοι ἀπ' τὴ φύση μὲ ξεχωριστὰ χαρίσματα, ἃς ποῦμε μὲ ἰδιαίτερες κλίσεις ἢ ταλέντο. Μήπως αὐτὸ δὲν συνέβηκε καὶ ἀργότερα; μήπως δὲν συμβαίνει καὶ σήμερα; Ἐλάχιστοι εἶναι ἐκεῖνοι πού φθάνουν στὶς κορυφές τῆς κοινωνικῆς πυραμίδος, γιὰ τὴν ἐργατικότητά τους, τὴν κλίση τους κ.λ.π. Εἶναι σὰν τὰ κορυφινὰ βλαστάρια τοῦ κάθε δένδρου.

Αὐτοί, λοιπόν, πελεκοῦσαν πέτρα μὲ τὴν πέτρα καὶ κατασκευάζαν ἐργαλεῖο ἢ χάραζαν πάνω στὰ τοιχώματα τῆς σπηλιᾶς μὲ αἰχμηρὴ καὶ σκληρὴ πέτρα διάφορα σχέδια χάριν γούστου, ἃς ποῦμε. Στὴν ἀρχὴ βέβαια χωρὶς κανένα μέτρο καὶ λογικὴ ἢ συμμετρία, ὅπως τὸ μικρὰ παιδιὰ. Σιγά - σιγά ὅμως πῆραν θάρρος καὶ τὰ κατασκευάσματά τους ἦσαν πιὸ καλά. Αὐτὴ ἦταν ἡ πρώτη ἐκδήλωση, τὸ πρῶτο σίγημα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, γιὰ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ συναισθηματικοῦ κόσμου. Ἦθελε νὰ σβῆσῃ τὴν ἐσωτερικὴν του φλόγα, ὅπως ἀκριβῶς κἀνὴ ἓνας πού αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ τραγουδήσῃ, νὰ εἰπῆ ὅπως λέει ὁ λαὸς — τὰ ντέρτια του καὶ τὰ παράπονά του — (αὐτοἰκανοποίηση). Συγχρόνως ὅμως προσφέρει καὶ στὸν συνάνθρωπό του συγκίνησιν, χαρὰ κ. λ. π., ἱκανοποιεῖ καὶ αὐτοῦ τὸ συναισθημα, χωρὶς, κατὰ τὴ γνώμη μου, νὰ τὸ εἶχε προμελετημένο.

Κάτι παρόμοιο συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς δικούς μας τοὺς χωρικούς, ἰδίως τῆ χειμερινῆς περιόδου, ὅταν καθισμένοι γύρω στὴ φωτιὰ τοῦ τζακιοῦ ἀσχολοῦνται οἱ ἄνδρες σκαλίζοντας ἀγκλίτσες, ταμπακιέρες, κουτάλια, ρόκες, σφονδύλια κ.λ.π. καὶ οἱ γυναῖκες κεντώντας ἢ πλέκοντας

Ἦ ἔτσι ἢ ἄλλοιῶς, τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἓνα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δείχνει σημάδια πολιτισμοῦ, ἔστω καὶ σὲ πρωτόγονη κατάσταση. Νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας, γιὰ νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴν ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου, πὼς αὐτὴ ἡ ἐποχὴ βρίσκεται τοῦλάχιστον 20.000 χρόνια π. Χ. Μιὰ ἐπο-

χή, δηλαδή, πού ὠνομάσθηκε ἀπ' τοὺς γεωλόγους καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη τῆς προϊστορικῆς ἀρχαιολογίας, ἡ ὁποία ἄρχισε τὸ ἔργο της ἀπ' τὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, τεταρτογενῆς. Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ λοιπόν, βρίσκεται πολὺ πῶς ἀπὸ τὶς πυραμίδες καὶ τὶς σφίγγες τῆς Αἰγύπτου, καθὼς κι' ἀπ' τὰ παλάτια τῶν βασιληῶν τῆς Βαβυλωνίας. Τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους δὲν ἦταν σὰν τὴ σημερινή, ἦταν πάρα πολὺ διαφορετικὴ. Νὰ φαντασθῆ κανένας πὼς ἡ Ἰταλία καὶ τὰ νησιά τῆς Βρετανίας ἦταν ἓνα καὶ δὲν τὰ χώριζε τὸ στενὸ τῆς Μάγχης, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ νησί τῆς Σικελίας δὲν εἶχε ἀποκοπῆ ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησο. Ἐπὶ πλέον δὲ τὰ βόρεια μέρη τῆς Εὐρώπης, ὅπως Σκανδιναυικὴ χερσόνησος, Σκωτία, Δανία, Πολωνία, Φιλανδία κ.λ.π., ἦσαν σκεπασμένα μὲ πολικοὺς παγετῶνες. Ζοῦσαν παράξενα καὶ ὀγκώδη ζῶα ὅπως, ὁ Βίσων, ὁμοῖος μὲ τεράστιον ταῦρον, ὁ μαμούθ, σὰν τὸν σημερινὸν ἐλέφαντα, ἀλλὰ πολὺ μεγαλύτερος, ὁ ρινόκερος καὶ ἀργότερα ὁ τάρανδος σὲ ψυχρότερα κλίματα. Αὐτὸ ἦταν τὸ φυσικὸ καὶ ζωικὸ περιβάλλον ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐμπνεύστηκε ὁ πρωτόγονος καλλιτέχνης (PRIMITIF) καὶ δημιούργησε, μὲ τὸ πέρασμα φυσικὰ τῶν αἰῶνων, τὰ θαυμάσια ἀριστουργήματα πού βρέθηκαν στὰ σπήλαια τῆς Εὐρώπης καὶ πρὸ παντὸς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας, καθὼς ἐπίσης καὶ χαραγμένες παραστάσεις πάνω σὲ πέτρες ἢ καὶ κέρατα ζῶων.

Οἱ εἰδικοὶ ξεχώρισαν τὴν τεταρτογενῆ ἐποχὴ, ἡ ὁποία τελείωσε 12.000 ἕως 10.000 χρόνια π. Χ., σὲ δυὸ περιόδους, τὴν πρώτη πού κατ' αὐτὴν ἐπικρατοῦσε πολλὴ ζέση καὶ τὴν δεύτερη περίοδο πού τὸ κλίμα ἦταν ψυχρότερο καὶ ξηρό. Γιὰ τὴν δεύτερη περίοδο γνωρίζουμε πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅ,τι γιὰ τὴν πρώτη. Κατ' αὐτὴν ἐμφανίσθηκε καὶ ὁ τάρανδος, ὁ ὁποῖος προσέφερε εἰς τὸν ἄνθρωπο τὸ νόστιμό του κρέας καθὼς καὶ τὰ κέρατά του γιὰ τὴν ἀποχρησιμοποίησιν ἢ βιομηχανία καὶ ἡ τέχνη. Βρέθηκαν μαχαίρια, καμάκια κ.λ.π. καμωμένα ἀπὸ τὰ κέρατα τῶν τάρανδων, τὰ ὁποῖα ἦταν διακοσμημένα μὲ παραστάσεις χαραγμένες ἢ καὶ ζωγραφισμένες.

—Τὰ ἀνακαλυφθέντα θαυμάσια σχέδια, τὰ ὁποῖα εἶναι χαραγμένα ἢ ζωγραφισμένα πάνω στὰ τοιχώματα τῶν σπηλαίων, ὅπως εἶναι ὁ μαμούθ στὸ σπήλαιον Καμπαρέλ στὴν κοιλάδα Δορδόνη, ὁ Βίσων ζωγραφισμένος σὲ σπηλῆνὰ παρὰ τὸν Δορδόνην (βλέπε σχέδιον), ἄλλος βίσων ζωγραφισμένος κι' αὐτὸς στὴ σπηλῆνὰ

Βίσων ζωγραφισμένος σὲ σπηλῆνὰ παρὰ τὸν Δορδόνην.

Ἄλταμίρας στήν Ἰσπανία, τάρανδος καλπάζοντας χαραγμένος πάνω σέ επίπεδο λιθάρι (βρίσκεται στό Μουσείο Σαίν Ζερμαίν), μαρτυροῦν τή δύναμη τῶν ἔργων αὐτῶν καί τή θαυμάσια ἐπίδοση τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πού ἀκόμα δέν εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὁ ὀρείχαλκος. Μερικά ἀπό τὰ σχέδια αὐτά διακρίνονται διὰ τήν τελειότητα καί τόν ρεαλισμόν των, προσπάθεια τῆς ἀποδόσεως τοῦ πραγματικοῦ, τοῦ φυσικοῦ, ἐδῶ ἢ ἀπό μνήμης ἐργασία δέν ἔχει θέση. Ἐπίσης στά ἔργα αὐτά παρατηρεῖται μεγάλη λιτότητα, καθὼς ἐπίσης καί καταπληκτικὴ κίνηση, τέτοια πού θὰ τὴ ζήλευε καί σύγχρονος ζωγράφος, ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἀπεικόνιση τῶν ζώων, ὅπως ὁ Μορό, Γάλλος ζωγράφος (1850 — 1913) πού πρῶτος αὐτὸς ἀπέδωσε ταχύτατες κινήσεις ζώων, πρὸ παντὸς ἀλόγων, ταχύτατα κινουμένων σὲ τέτοιο ρυθμὸ πού οἱ κινήσεις των συναγωνίζονται τὰ φωτογραφικὰ ἐνσταντανέ.

Ἀργότερα πού τὸ ψῦχος ὑπεχώρησε, εὐνόητο ἦταν, νὰ ἐξαφανισθῆ καί ὁ τάρανδος καί νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέση του στήν ἔλαφο. Σ' ἓνα ἐλαφίσιο κέρατο βρέθηκε χαραγμένο σύμπλεγμα ἐλάφων πολύπλοκο, ἀριστούργημα τέχνης, ἀνακαλύφθηκε στό σπήλαιο Λορτὲ καί βρίσκεται στό Μουσείο Σαίν Ζερμαίν.

Αὐτὴ, λοιπόν, τὴ θαυμάσια τέχνη τῶν πρωτόγονων ἀνθρώπων μπορούμε νὰ τὴ μελετήσουμε κατὰ δύο κυρίως τρόπους. Ἡ παρατηρώντας τοὺς σύγχρονους ἀγρίους μὲ τὰς δερματοτιξίας των ἰδίως ἢ ἐξετάζοντες τὰ λείψνα πού βρέθησαν χωμένα μέσ' στό ἔδαφος ἀπ' τοὺς ἀγρίους τῶν περασμένων ἐποχῶν. Ἡ συμμετρία εἶναι ἡ πρώτη καλαισθητικὴ ἐκδήλωση καί τὰ χρώματα τοποθετοῦνται ἐπάνω σ' ἐπιφάνειες, ὄχι γιὰ νὰ ἀποτελέσουν εἰκόνες, ἀλλὰ ἀπλῶς καί μόνο νὰ τέρψουν τὴν ὄραση. Σιγὰ - σιγὰ γίνεται προσπάθεια διὰ τὴν ἀναπαράσταση τῶν κινήσεων τῶν ζώων, ὅπως πρὸ πάνω ἀναφέραμε, στήν ἀρχή, φυσικά, ἄτεχνα, καί μετ' ἔπειτα καί μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καί μὲ τὴν ἐξέλιξη πρὸ καλά, πρὸ τολμηρά, γιὰ νὰ φθάσουμε στά ἀριστούργηματα πού εἶδαμε ἀνωτέρω. Ἀσφαλῶς δὲ σταματᾷ ἐδῶ, ὁ ἄνθρωπος προχωρεῖ, θέλει νὰ ἀπεικονίσῃ καί τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του καί ἔτσι βλέπουμε ἀργότερα, πολὺ ἀργότερα, νὰ ἐμφανίζονται δειλὰ δειλὰ τὰ πρῶτα σκαριφήματα γιὰ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα. Στὴν ἀρχὴ φυσικὰ σχεδὸν σὲ ἀκίνησια κι' ἀργότερα τολμηρότερα καί οὕτω καθεξῆς.

Τὴν ἐξέλιξη αὐτὴ μπορούμε νὰ τὴν ἀντιληφθοῦμε καλύτερα ἂν παρακολουθήσουμε τὰ μικρὰ παιδιὰ τῆς σημερινῆς μας κοινωνίας, τὰ ὁποῖα ἀγαποῦν διαδοχικὰ τὴν συμμετρία, τὸ χρῶμα, τὴν παράθεση καί παράταξη τῶν γραμμῶν καί ὕστερα τὴν σύνθεση αὐτῶν, ὅπως ὅταν ζωγραφίζουν σπιτάκια, δεινράκια κ.λ.π. Στὴν ἀρχὴ τὸ παιδί σχεδιάζει καρπούς μετὰ ζῶα τοῦ περιβάλλοντός του καί ἀργότερα καταπιάνεται μὲ τὴν ἀπεικόνιση φυτῶν καί ἀνθρώπων. Ὅταν τὸ παιδί θέλῃ νὰ παραστήσῃ ὀλόσωμα ἄνθρωπο, κάμει ἓνα κύκλο πού παριστάνει τὸ κεφάλι, ἓνα ὀρθογώνιο σχεδὸν παραλληλόγραμμο ἢ ἄλλο σχῆμα γιὰ τὸν κορμό, γραμμὲς ἀπλῆς γιὰ τὰ χέρια καί τὰ πόδια, δύο τελείες γιὰ τὰ μάτια κ.λ.π. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τοῦτο, ὅτι ἐνῶ ὅλο τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου εὐρίσκεται κατὰ μέτωπο (EN FACE), τὰ πόδια εἶναι γυρισμένα ἀριστερὰ ἢ δεξιὰ (EN PROFIL). Αὐτὸ τὸ ἴδιο θὰ ἰδοῦμε καί εἰς τὰς παραστάσεις, ὄχι ἐκείνων τῶν πολὺ παλῶν ἐποχῶν, ἀλλὰ καί μεταγενεστέρων, στά ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἀγγεῖα. Μιὰ ἀπλῆ ματιὰ σ' ὁποῖα δὴποτε ἱστορία τῶν κλασσικῶν χρόνων, θὰ πείσῃ τὸν ἀναγνώστη γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα καί θὰ σχηματίσῃ ὁ ἴδιος σαφέστερη εἰκόνα.

Αὐτὴ ἦταν ἡ ἐξέλιξη τῆς τέχνης μέχρι τὴν ἐποχὴ πού ὁ ἄνθρωπος ἄρχισε νὰ λειαινῇ τὸ λιθάρι καί νὰ κατεργάζεται τὸν ὀρείχαλκο. Ὡς ἐδῶ εἶναι ἓνας μεγάλος σταθμὸς γιὰ τὴν ἱστορία τῆς τέχνης. Βέβαια, ἄς μὴ νομίσῃ κανένας πὼς βρέθηκαν χιλιάδες προϊόντα τέχνης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὅχι ἐλάχιστα. Ἴσως οἱ